
DE BEKORING VAN HET FASCISME

wessel evert krul

Iedereen die zich pas een ideologie heeft eigen gemaakt gaat op zoek naar zijn vijand, naar het tegenovergestelde van die ideologie, naar zijn negatief. Zo ziet rechts het land krioelen van samenzwerende spionnen met bankrekeningen van oosterse herkomst, en zo duiken in de linkse pers telkens weer die kolonels b.i. op, die klaarstaan om de macht over te nemen.

Misschien was het een soortgelijke fobie, die me een tijd geleden deed zoeken naar een werk over schrijvers en fascisme. Het zou zo vanzelfsprekend lijken, als alle schrijvers van vóór de oorlog, die nu nog het lezen waard zijn, toen een links of tenminste anti-fascistisch standpunt innamen. Maar dat is niet zo. Wat maakte het fascisme aantrekkelijk voor een aantal mensen, die toch bewezen hadden niet tot de benepen kleinburgerij te behoren, waar het fascisme in de traditionele visie zijn aanhang uit putte?

Een boek over dit onderwerp zou een heel scala van overwegingen moeten behandelen, van de illusies van de vele rechtse groepen en groepjes, die dachten het fascisme voor eigen, verschillende doeleinden te kunnen gebruiken, en die er op hun manier ook toe bijdroegen, tot het volle vertrouwen in de bedoelingen van Hitler en Mussolini, met begrip voor de consequenties zoals jodenvervolgung en oorlog, van de echte fascistten. Zonder deze inventaris van 'foute' ideeën zou de geschiedenis van de jaren '20-'30 onvolledig zijn, maar het zou tevens een genuanceerder standpunt nodig maken, waarbij de fascist nu eens niet beoordeeld zou worden naar de resultaten van zijn ideologie, maar naar de voorstelling die hij zich daarvan maakte. Zodat het zelfbedrog dan natuurlijk extra duidelijk aan het licht zou komen. De communisten van die jaren worden tenslotte meestal ook beoordeeld naar hun intenties en niet naar de zegeningen van Stalin's regime! Bovendien zou moeten blijken, dat men om een groot schrijver te zijn, niet noodzakelijk een fatsoenlijker of hoogstaander mens hoeft te zijn dan wie ook, in de politiek of elders.

Het duurt kennelijk een generatie voordat zo'n visie mogelijk wordt. Toen ik bezig was met deze inhoudsopgave voor een denkbeeldig boek, verzoon ik maar meteen een titel: 'De bekoring van het fascisme'. Wie schetst mijn verrassing toen vorig jaar de verschijning van een boek van Alastair Hamilton werd aangekondigd, getiteld: 'The Appeal of Fascism'? Het boek kon hierna eigenlijk alleen nog maar tegenvallen; en inderdaad laat het een vreemd soort onbevredigd gevoel achter.

Niet dat Hamilton niet een aanzienlijk werk verricht heeft met het bijebrengen van deze voorraad gegevens. Hij behandelt in vier hoofdstukken: Italië, Duitsland, Frankrijk en Engeland, de verschillende reactionaire en fascistische bewegingen in die landen, en hij illustreert de standpunten van de intellectuelen die zich daarmee inlieten, met een rijkdom aan citaten. Men krijgt op die manier een uitstekend overzicht van wat er op intellectueel gebied aan fascisme gepleegd werd in die jaren. Maar ik ben bang dat dat voor een onderwerp als dit niet genoeg is. Het blijft wat aan de oppervlakte, het maakt de indruk niet meer dan basismateriaal te zijn voor een veel ingewikkelder vraagstuk.

Het zit hem misschien in Hamilton's uitgangspunt. Zijn boek is voorzien van een voorwoord van Stephen Spender, een schrijver die zich in de jaren '30 links opstelde. Daarin wordt de aantrekkingskracht van het fascisme als volgt aangeduid: 'De reactionaire traditionalisten stonden buiten het fascisme, terwijl ze het ondersteunden. Waarin zij geloofden was de beschaving. Zij zagen het fascisme als een middel om de beschaafde normen te verdedigen. Hoezeer zij zich ook mogen hebben vergist, dit betekende dat die normen intact blijven in hun werk en onaangetast door de zaak die zij steunden. (...) Men kan zich verschuldigd voelen tot een speciale dankbaarheid jegens diegenen, die de traditie levend hielden gedurende de verschrikkelijke jaren tussen de oorlogen.' En Spender noemt dan Maurras, Jünger, Yeats en Pound. Maar natuurlijk waren niet opeens alle andere schrijvers verwoesters van de traditie; net zo min als omgekeerd alle naar het fascisme neigende schrijvers ontzag hadden voor die traditie. Bij Céline bijv. is daar geen sprake van.

Men krijgt de indruk dat in de jaren voor de oorlog alles alleen op papier gebeurde, niet zozeer in de gedachten van de behandelde schrijvers, als in die van Hamilton. In zijn inleiding: '...de tijd toen schrijvers, die bekend waren om hun haat jegens de democratie, weinig reden hadden om te geloven dat hun verdediging van het geweld verder zou gaan dan het papier waarop zij daaraan uitdrukking gaven.' Maar als ze nu niet het massale geweld van W.O.II bedoeld hadden, maar het georganiseerde geweld van de totalitaire staat, dat ze met eigen ogen konden zien - dat dus wel verder ging dan hun schrijfpapier? Hamilton vervolgt: 'Ik haast me te zeggen dat ik me niet verbeeld hen te kunnen beschuldigen, evenmin als ik van plan ben hen te verdedigen, want wie ben ik om een oordeel uit te spreken? Ik wil slechts (...) enkele van die mythen onderzoeken, die ons, minder dan dertig jaar na de oorlog, zo onwezenlijk, zo absurd, zo diepgaand vervreemd van ons voorkomen.'

Aan het element van beschuldiging valt toch niet te ontkomen; dat blijkt alleen al uit de foto's. De namen staan er voluit onder, ook wanneer de afgebeelde personen zich nooit zo noemden, als op een dagvaarding; bovendien heeft Hamilton bij voorkeur compromitterende prenten uitgezocht: Marinetti in gala-uniform, Pirandello met twee kameraden in zwart hemd, Cocteau in gezelschap van de beeldhouwer Arno Breker bij diens werk op een tentoonstelling van 'gezonde kunst', en het fraaiste portret, van Arnolt Bronnen, als de fascistische intellectueel zoals men zich die voorstelt, de kin krachtig vooruitgestoken, een glimlach rond de dunne lippen, een fanatiek blik, een oogglas in het linkeroog en zeer kortgeknipt haar dat een hoog glimmend voorhoofd vrijlaat. Iemand op wie alle clichés nu eens precies passen; een figuur uit een stripverhaal.

Om het bestaan van een boek als 'The Appeal of Fascism' te rechtvaardigen kan men toch niet om de ongunstige klank van het woord 'fascisme' heen. Juist daarom is het boek geschreven, en in zo'n geval is objectiviteit, die niet verklaart, onvoldoende; het fascisme zou op zijn minst aannemelijk gemaakt moeten worden vanuit een bepaalde psychologie, vanuit het werk van die schrijvers. Wat die 'mythen' betreft, Annie Romein-Verschoor heeft daar al bezwaar tegen aangetekend in haar bespreking van het boek; maar ik geloof dat Hamilton gelijk heeft als hij bedoelt dat het fascisme zich in deze vorm, althans in West-Europa, niet meer zal voordoen. Niet dezelfde mythen, wel dezelfde instelling, dezelfde mentaliteit; en had Hamilton wat dieper gegraven, dan was hij op dingen terecht gekomen die ons beslist niet zo onwezenlijk voorkomen. Nogmaals, 'The Appeal of Fascism' draagt een grote hoeveelheid materiaal aan - maar het lost het vraagstuk nauwelijks op. Ik heb me altijd afge-

vraagde waarom 'Voyage au bout de la nuit' een meesterlijk boek is, en Céline een fascist was. Wat is de relatie tussen die twee dingen? Hamilton vertelt alles over Céline's fascisme; maar in welke verhouding dat staat tot zijn romans wordt niet duidelijk. Om dat op te lossen is behalve kennis van de politieke geschiedenis ook een behoorlijke hoeveelheid psychologie nodig, het voornaamste punt waarop Hamilton tekort schiet. Ik zou daar misschien niet op terug komen als er niet een boek bestond, dat het zijne gedeeltelijk overlapt, en dat die tekorten niet heeft: 'Les Fascismes français 1923-1963' van Plumyène en Lasier. De conclusies van dat boek zijn veel betwistbaarder, maar ze dwingen ook veel meer tot nadenken. En dat is waar het om een dergelijk onderwerp gaat, altijd beter dan het weg te stoppen als een ver verschijnsel in voorbije jaren. De objectiviteit sluit het standpunt vooraf uit; maar voor een onderzoek als dit zal de conclusie wel weer een standpunt moeten zijn, wil er werkelijk iets zinnigs gezegd worden.

Alastair Hamilton: The Appeal of Fascism, London, Anthony Blond, 1971.

Annie Romein-Verschoor: Alastair Hamiltons studie over intellectuelen en fascisme, in: Vrij Nederland, 24-12-1971.

Jean Plumyène & Raymond Lasier: Les Fascismes Français 1923-1963, Paris, Ed. du Seuil, 1963.

leeft de GRONIEK nog ???

"Je kunt nu niet zeggen dat de redaksie overloopt van ingezonden stukken, (...)."

Naast vele andere desperate S.O.S. seinen, die trouwens in de gehele studentenpers vaker beluisterd kunnen worden, kan men deze noodkreet vinden in het voorwoord van Merlijn, 9-7-1971 (de Amsterdamse tegenhanger van de Groniek).

Het grappige is nu echter, dat deze kreet ook voor de Groniek opgaat. Gedurende het hele redactionele jaar hebben wij tot nu toe geen schriftelijke reactie mogen ontvangen (behalve dan dat van Henk van Setten, maar dat ging terug op nummer 17/18 van de vorige redactie). Als de eens geponeerde stelling "Zonder ingezonden stukken, leeft een blad niet" waar is, dan ziet het er voor de Groniek wel erg triest uit.

Kon de redactie van Merlijn in hetzelfde voorwoord nog vertrouwen op het komende eerste jaar, dat van 1971-1972 dus, bij ons bleek een evenueel vertrouwen niet gerechtvaardigd te zijn, zeker niet op het gebied van ingezonden stukken.

Dit redactionele jaar is bijna afgelopen, maar mogen wij dan voor een volgende jaargang nu alvast een beroep doen op de hele historische populatie, en vooral op het 1ste en 2de jaar, opdat de Groniek mét ingezonden stukken verder een gezond leven blijft leiden.